

NEONACIONALIZMUS.

Színházi kulturánk feladatai.

Bármennyire válságos éveit éli is a drámairodalom és a színpadművészet, bármennyire változtatják is e területen egymást a kérészéletű kísérletek, ez a tapogatózás, ez a látszólagos kapkodás mégis inkább az élet jele, mint a romlásé. S nem kell nagy jóstehetség annak előrelátásához, hogy a nyomon követő évtizedek sokkal inkább kedvezni fognak a dráma formájának, mint a közvetlenül előttünk járt emberöltők. A dráma kollektív szellemű műfaj: inkább melegágya tehát neki egy olyan korszak, amelynek jelszava a tömeg-erők egységesítése, mint egy olyan, amely az egyéniség eldifferenciálásából csinál kultuszt.

A drámának és színpadművészetnek a többi művészetek között ez a várható vezetőszerpe tehát a legnagyobb figyelmet igényli hazai műveltségünk irányítói részéről is. Szerencsére kulturánk hivatalos vezére az effajta mozgalmakat olyan éber figyelemmel kíséri, a tennivalókat olyan látó szemmel figyeli és olyan biztos tapintattal irányítja, hogy az európai műveltség rohanó vonatáról ezen a kultúrpályán sem fogunk lemaradni.

A magyar színészetre a háború és a forradalmak következtében súlyos és bonyolult krízis szakadt, melynek okát nem lehet egyetlen motívumra visszavezetni, hanem, a főindítékokat külön, egymástól erősen különböző sajátságaikkal kell vizsgálni.

A hazai és a nyugati színészet rendszere már a múltban is lényeges különbségeket tüntetett fel. Minálunk a magánvállalkozási rendszer volt túlnyomó, külföldön a magánvállalkozás mellett erőteljesen lépett előtérbe a közületi rendszer, az államnak, az udvarnak, a városnak irányítása és ellenőrzése. Nálunk a közületi ellenőrzés alatt álló színházak száma mindig kevés volt. A magánvállalkozásnak ez a túltengése természetesen a rideg üzleti szempontoknak érvényesülését okozta, ami különösen a háború utáni években vált ijesztővé.

A háború és a forradalmak új közönséget neveltek. Az új gazdagok, akikből a színházak törzsközönsége telt ki, nem a társadalom legműveltebb rétegéből rekrutálódtak. A háború utáni színház — ha élni akart — kénytelen volt ennek az új ezerszemű Caesárnak kegyeit keresni. Az új mecénás csak szenzációk után sóvárgott és sekélyes műízlésével sekélyes színpadi irodalmat követelt. A darabok nivójának leszállása, új és művészileg értéktelen drámai ágak kifejlődése, a sztárrendszer elharapózása mind-mind az új mecénás diadalmas bevonulásának következménye. S mikor a gazdasági krízis az új közönség egy részét anyagilag megrokkantja, már késő: a felnövekedett színházjáró fiatalság első dramaturgiai leckéit ettől a színvonala vesztett fejlődéstől kapta.

A háborúnak ez a közönségformáló szerepe nem pusztán hazai jelenség. Általános világtűnet ez. Színészetünk süllyedésének van azonban egy speciális

magyar motívuma is, mely ebbe a gyűjtőszóba sűrítendő össze: Trianon. A lekapcsolt országrészekben a magyar színtársulatok száma kényszerűen visszacsökkent, a régi színészgárdát és a színésziskolákból kiáradó új színésznemzedéket a csonka ország társulatai nem tudják foglalkoztatni. A kabarékkal együtt körülbelül 40 társulat működik, hol a 3000 magyar színésznek fele sem helyezkedhetik el. Micsoda munkabérleszállítást eredményez ez a túlprodukció, micsoda éhbéren tengődést az egyes színészre nézve s micsoda kielégíthetlenséget a legkisebb kultúrigényekkel szemben! A továbbképzésnek, az önművelésnek a szegénység lehet rugója, a koldusság azonban soha!

Ezt a színészi túlprodukciót egykönnyen megszüntetni nem lehet. Legfeljebb arra lehet vigyázni, hogy a színésziskolák ne ontsák olyan bőséggel a legfiatalabb színészeket, mint amennyire valóban ontják. A színészképzés kérdéséről azonban majd alább lesz szó.

Más dolog azonban — s ezen lehet segíteni! — a vidéki színészet színvonalának emelése. Jogos és megismétlődő panasz, hogy a vidéki társulatok előadásai alig állják ki még a legenyhébb kritikát is. A közönség szenzációéhségének új meg új táplálékot kényszerülve adni, majd szinte mindennap új darabbal állnak elő s a próbákat a neveltségig minimumra csökkentik. Az együttes játék, a szerephez való elmélyedés és a rendezés magasabb igényeiről szó sem lehet akkor, amikor a szereptudás legcsekélyebb követelményeinek sem tudnak megfelelni. Egy-kettőnél több előadást legfeljebb az énekes-táncos alsóbbfajú művek érhetnek. Mi sem természetesebb, mint hogy az összecsapott, elszíetett produkciók láttára még az a bizonyos csekélyszámú komolyabb közönség is távol marad attól a csekélyszámú komolyabb tárgyú előadástól. Egyik egyetemi városunkban Molièrnek műsorra kitűzött *Fösvényét* nem lehetett eljátszani, mert 10 (mondd tíz) jegynél több nem kelt el. Az a szörnyű circulus vitiosus áll itt elő, amit a magyar színészetnek a mainál sokkal kezdetlegesebb koráról Petőfi állapított meg:

*«Pártolj, közönség, és majd haladunk»,
Mond a színész; és az meg így felel:
«Haladjatok, majd aztán pártolunk».
És végre mindakettő elmarad.*

A vidéki színészet művészi színvonalának emelésére két út kínálkozik. Az egyiket megmutatta Alapi Nándor stagione vállalat. Ez a kis társulat vidéken a legirodalmibb nivójú darabokat mutatja be. Egy-egy évadban aránylag csekélyszámú színművet tanul be, de a lehetőségig kiváló előadásban s ezekkel járja a vidéki városokat. Egy helyen csak addig marad, amíg műsorát végigjátszotta.

A másik megoldásra Szeged városa mutatott példát, amely színészetének hosszú vergődése után színházát házikézelésbe vette. Ez a házikézelés is erősen küzd a kezdet nehézségeivel, mindamellett biztosan remélhető, hogy ezen az alapon sikerülni fog életképes színészetet teremtenie. Ezt az egészséges fordulatot hamar észrevette gróf Klebelsberg miniszter s úgy tudja, hogy a többi egyetemi várost is ebben az irányban ösztönzi, kilátásba helyezve nekik bizonyos állami támogatást is. Aligha csalódunk, ha azt hisszük, hogy vidéki színészetünk emelkedése csak a stagione- és a közületi-rendszer szerencsés kombinációjából s mindkettőnek erősebb kiépítésétől várható.

A fővárosi színészet természetesen sokkal előnyösebb képet mutat a vidékkel szemben. Igaz, a háború utáni konjunkturaláz itt dúlt legerősebben

s fertőző hatása innen terjedt a vidékre, az állami felügyelet alatt álló színházak azonban erőteljesen ellensúlyozzák a magánvállalkozásoknak sivár üzleti szellemét, sőt konkurenciájukkal nem egyszer művészi tekintetben is nemesebb utak felé terelték őket. A Nemzeti Színház új érája több olyan értéket tud felmutatni, amely a háború utáni években különösen megbecsülésre méltó. Ez az új korszak a megelőző álmos évek után frissebb és pezsgőbb életet hozott. Igazgatójának rendezőtalentuma megtörte a pedáns színpadi naturalizmust s a történeti darabok előadásában a nálunk kelleténél tovább uralkodó meiningeri szellemet. Rendezés tekintetében a Nemzeti Színház okvetetlenül a fejlődés élén haladó színházunk. Hogy a vadonatúj, még zavaros rendezői tapogatózásokig nem merészkedik s ezeknek kipróbálását az avant-garde színházaktól várja, az tőle, mint Nemzeti Színháztól, csak dicséretre-méltó. További érdeme az új éranak, hogy főszínháza mellé kamarszínpadot is teremtett s ezzel működési területét és hatásának körét ki-szélesítette. Arra is büszkén mutathat rá, hogy a magyar drámai irodalom klasszikusait szép számmal juttatta szóhoz. Bár műsorának e tekintetben még vannak betöltendő hézagai, mindamellett Paulay Ede óta nem szerepelt annyi régi magyar darab a műsoron, mint az utolsó évek alatt.

E nagy eredmények mellett azonban nem szabad szemet hunyni bizonyos hiányok előtt sem. Ezek közül az első és legfontosabb nem e korszak bűne, hanem a múltból öröklődött át. A Nemzeti Színház mai épülete semmiképen sem alkalmas, hogy az ország első színházának otthona legyen. Ez az épület zenés, énekes darabok számára készült, akusztikája is ezekhez van szabva. Magasabb irodalmi igényű darab legtöbb finomságát tönkreteszi s a színészt üres hangosságához szoktatja. Reméljük, hogy a Nemzeti Színház a centenárius évfordulóra már méltóbb hajlékba költözhetik.

Többször hangoztatott és nem alaptalan ellenvetés az új érával szemben a kasszaszemponatoknak néha a kelleténél erősebb tekintetbevétele. Ennek következménye, hogy a nagyközönséget kevésbé vonzó klasszikus darabok és a régibb magyar drámai irodalom jeles termékei egy-két előadás után lekerülnek a színház műsoráról. Pedig láttunk egy-egy klasszikus előadást, melynek törekvése az új nagy stílus keresésével korszakot lett volna hivatva nyitni a magyar színjátszásban. Ezek a nemesen új hangok azonban nem erősödhettek meg, nem fejlődhettek ki, mert nem volt módjuk több előadás alatt kiforrani.

Pedig bizony lenne tenni való a játéktípus változatosabbá fejlesztésében. A Nemzeti Színház művészei kitűnően játszanak magyaros hangú darabokat, igen jól modern színműveket, hatással adják Shakespeare-t, de már ingadozó-ban Molière-t, tapogatózva Sophoklest, banálisan Schillert, Corneille-lel, Racine-nal, Alfieri-vel pedig a színház nem is próbálkozik, nyilván azért, mert tudja, hogy színészeinek játéktípusa e darabokban disszonáns hatású volna. Pedig a műsor nagyobb változatosságára színészeinek többoldalúvá nevelésén kívül törekednie kellene még a művelt közönség irodalmi igényeinek kielégítése céljából is.

A színészi utánpótlás tekintetében is nagy hiányok vannak. Ez a hiány azonban alig róható fel a Nemzeti Színház számlájára. A fővárosi magán-színházak stílusában nevelt művész nehezen tud illeszkedni az ország első színházának követelményeihez, a kolozsvári Nemzeti Színház pedig, melyből annyi jeles tehetség került ki, ma nem nevel számára művészt, a színiakadémiából kikerültek természetszerűleg nem kaphatnak nyomban

vezetőszeretet, a vidéki színházakban pedig igazán csak elvétele akad megfelelő anyag. Itt kereshető annak oka, hogy a színház új szerződöttetettjei közül kevesen váltak be, mely keveseket persze kellő tisztelettel emeljük ki az oda-került, de oda nem való elemek közül.

Pedig a Nemzeti Színház gárdájának felfrissítése már csak azért is sürgős volna, mert egyre több szerepkört érzünk betöltetlennek. Jól tudjuk, hogy a szerepkörök merev elválasztása túlhaladott álláspont, de az is tagadhatatlan, hogy mégis vannak bizonyos egymással rokon szereptípusok, melyekre speciális színésztalentedumok szükségesek. Az utánpótlás a mai Nemzeti Színház egyik legégetőbb feladata.

Színészetünk egyik legfontosabb, mondhatnók gyökérjelentőségű kérdése a színészképzés megreformálása. A Színművészeti Főiskola állami ellenőrzés alatt működik, a magániskoláknak azonban csak legtagabb keretei vannak megszabva. E nagy mozgási szabadságnak több hátrányos következménye van. Egyik, hogy növendékeiknek megválogatásánál és megrostálásánál nem bírálják el kellő szigorúsággal a színi pályára kívánczónak tehetségét. S a mai színésztúlprodukció idején is nyakló nélkül szabadítják rá színészetünkre az átlagon, vagy még az alatt is maradó képességeiket. A másik hátrány az oktatás területén mutatkozik. Rendezést a növendék alig tanul, a játékstílus pedig, amire oktatják, javarészen idejét múlta. Nagy színészeink tradícióinak ápolását fontos nemzeti értéknek tartjuk, de megcsontosodott, merev színjátszó szabályokba szorítani a legújabb színészmozgásokat, a haladás elvének negligálása. E tekintetben a Színművészeti Főiskola sem kivétel. Legsomorúbb állapotok a beszédtechnika fejlesztése körül vannak. Tessék csak figyelő füllel hallgatni, hogy ez iskolákból kikerült nevesebb színjátszóinknak hangsúlyozása is mennyire vét a magyar szövejtés hangsúlyozási törvényei ellen! Hogy a verses darabokban mennyi ritmus-zökkenés vonja kárpadra a hallgatók fülét, hogy népies darabokban milyen lompos könnyelműséggel zagyváltják össze a legkülönbözőbb dialektusokat! Ha sürgősen nem történik gondoskodás, hogy színésznevelő intézeteinkben a tudományos fonetikanak a színész számára szükséges ágaira külön tanszék állíttassék föl s a verstan több óraszámban és nagyobb szigorúsággal taníttassék, akkor tíz esztendő múlva a magyar színész beszéde minden inkább lesz, mint a nemzetien helyes, a plasztikusan szép és a ritmikailag hibátlan dikció megszólaltatója.

... Nem volna tanulságnélküli a színpadi színészzel kapcsolatban film-művészetünk feladatairól is szólni. Ez azonban túlhaladná az elmefuttatásnak szorosabb kereteit. Egy más alkalommal majd rákerül a sor erre is.

Galamb Sándor.

Hajnal István : A Kossuth-emigráció Törökországban. Budapest, 1927. *Kiadja a Magy. Tört. Társ.* A magyar szabadságharcra és Kossuth Lajos emigrációjára vonatkozóan sok forrásmű jelent meg eddig: számos emlékirat, köztük Kossuth Lajos iratai, diplomáciai kiadványok, mint az angol Correspondence stb. Hajnal István munkájából látjuk, hogy ezek kiegészítésre szorulnak, hiszen pl. a diplomáciai kiadványok tudatosan kerültk az olyan akták nyilvánosságra hozatalát, melyek a kiadó kormányra vagy

valamelyik hatalomra nézve kellemetlenek lehettek volna.

Hajnal adatai sok tekintetben új világosságot vetnek Kossuth Lajosra és követőire, de, ami feltűnőbb, sok tekintetben új világosságot vetnek a szabadságharckorabeli és az utána következő évek diplomáciai viszonyaira is.

Egyik legérdekesebb kérdés Hajnal munkájával szemben az, hogy mennyiben érintik az új adatok Kossuth Lajos nimbuszát. Ennek a kérdésnek eldöntésénél fontos szerep jut a diplomáciai

helyzet ismeretének. Hajnal nemcsak részletesen ismerteti a diplomáciai helyzetet, sorra véve az egyes országokat és azok vezető államférfiait, hanem sokszor találgatásokba megy át, számíttatja, milyen eredménnyel járt volna az európai nagyhatalmak érdeklődése a magyar ügygel szemben, ha a magyar szabadságharc legalább néhány héttel tovább tartott volna.

Az európai népek rokonszenve mindeütt a magyarok felé fordult, sőt az angol kormány komolyan foglalkozott a közvetítés gondolatával. Ennek a kérdésnek tárgyalása, valamint a sok visszaemlékezés a szabadságharc eseményeire látszólag nem tartozik szorosan a munkához, amely az 1849 szeptember utáni események leírását tűzte ki céljául. Valójában mégis helyén van ez a fejtegetés, mert egyrészt értéktöbbé teszi Kossuth viszonyát az emigráció tagjaival szemben, másrészt a rokonszenv és az európai kormányok hajlandósága a magyarok iránt ismertté vált bizonyos mértékig az emigráció első hónapjaiban is és így érthetővé teszi az emigránsok között a legkétségbeesettebb viszonyok közt is fellobbanó reménykedést, amely legszívesebben talán Kossuthban volt. Ennek a hihetetlen körülmények között is élő reménykedésnek nagyon érdekes leírását idézi a munka Berzenczey László naplójából:

«Kossuth tisztjei biztosra veszik, hogy tavaszra otthon lesznek. Omer pasa máris verekszik Rüdigerrel. Az angol flotta a Dardanellákban, Marseilleben amennyi zuáv, mind partra szállott. *Ime ez az eceles uborka-üveg angol felirással, ez a francia mustár, az angol és francia nagykövetek küldeményei ezek is, amelyekben rejtélyes diplomáciai üzenetek vannak, úgy mint az amerikai szivarokban és az olasz szalámikban.* Ezeket egyedül csak Kossuth tudja kibetűzni. Kérdem magamban: ők bolondok-e, vagy engem tartanak bolondnak? Vártam, hogy valamelyik végül elnevesse magát, de a világért sem.»

Hozzáteszi Hajnal: Így emlékszik meg Sumlára érkezéről Berzenczey és elfelejti, hogy ő maga is túlzó híreket hozott ide az otthoni hangulatról, várakozásról, készülődésről és az oláhok rokonszenvéről a magyarok iránt.

Ha tiszteltük Deák Ferencet, amiért tudott küzdeni remény nélkül, az emigráció hangulatának leírásából ítélve, kalapot kell emelnünk azok előtt,

akik a küzdelem lehetőségétől megfosztva a pusztá reménykedésből tengették életüket.

Az első hetek a rettentő valóság súlya alatt nyomasztó hangulatban teltek el. Rövid időre kiemelte a kétségbeesésből Kossuthot a viddini levél megírása, melyben először fejezte ki nyíltan az árulás vádját Görgeyvel szemben. Késérű megnyugvást lehetett abban találni, hogy két nagyhatalom nem bírt volna a magyarokkal egy nagyraavagyó magyar vezér árulása nélkül. Emelte a hangulatot az a tisztelet, amellyel a törökök a szerencsétlen menekülőket fogadták.

A hangulat hullámzott a hírek változásával. Híre jár, hogy az osztrákok egyszerűen követelik a menekülők kiadását, mivel azok osztrák alattvalók, így az osztrák konzuli bíróság elé kell állítani őket. Azután megindult a komoly diplomáciai akció az emigránsok kiadása végett. Ebben a küzdelemben a porta természetesen igyekezett hátsó ajtókat találni, kétértelmű ígéretek adott, — de óvatos volt az osztrák diplomácia is. Ha a porta titkos üzenetéről csak utólag értesült Stürmer, a konstantinápolyi osztrák követ, viszont az osztrák követelés mértékéről sokáig nem volt tiszta képe Palmerstonnak sem, amiben egyébként annak is része van, hogy a bécsi angol követ, Ponsonby osztrákpárti volt. Mivel Palmerston későre tájékozódott, későre küldte erélyes utasításait, viszont a török diplomaták nem voltak egyaránt ügyesek és épen a bécsi török nagykövet, Mussurus elhamarkodva, messzeemenő ígéretekkel tett az emigránsok ügyében.

A konstantinápolyi angol követ védte legharciasabban az emigránsokat, de katonai segínyt ő sem ígérhetett főlhatalmazás nélkül a törököknek, akik félték az orosz bosszútól. Kissé megkésett az angol és francia flotta kiküldése, a tengerszorosokba különben csak az angol követ merész fölszólítására vonultak be s ezzel szinte az ellenségnek tettek szolgálatot, mert kihívták az orosz-osztrák tiltakozást a tengerszorosok semlegességének megsértése miatt.

A menekültek hírlapokból, Kossuth ügynökeinek jelentéseiből értesültek ezekről a tárgyalásokról, az angol és francia hajóhad mozgásáról. Természetesen ezek határtalan izgalmat keltekkel soraikban. Dembinszky nédejes álomban jövendőlte meg, hogy 1850 március 12-én Magyarországra

térnek vissza és Magyarország általuk nyeri vissza szabadságát.

Ezek a remények s a velük váltakozó kétségbeejtő hírek befolyásolják az emigránsokat az osztrák hazahívó szóval és a törökkel szemben követett magatartásban is. Jó hírek idején gazembernek jelentik ki azt, aki ott akarja hagyni az emigrációt és haza akar térni, rábizva magát a kegyetlen ellenség kegyelmére. Kedvezőtlen hírek közt bizonytalan az emigránsok egy részének fölfogása a mohamedán hitre való áttérésről.

A nagy remény: az európai háború reménye tartja bennük a lelket. Örömmel fogadják még az internálás rendeletét is, pedig ennek előbb fegyverrel akartak ellenszegülni (!), de az európai háború reménye azzal kecsegtette őket, hogy az internálás csak egy alakja az emigráció összetartásának a nagy háború idejére.

Közben érkeznek hazulról a hírek: Komárom még tartja magát. Már-már magasra száll a reménység, hogy megkezdődik az európai háború, mielőtt Komárommal végezni tudna az ellenség, mikor megérkezik a vár átadásának híre...

Aztán a szörnyű kivégzések... Kit döbbsenhetek volna meg jobban a kivégzésekről szóló hírek, mint azokat, akik együtt vezérkedtek a vértanúkkal s akikre otthon bizonyára ugyanaz a sors várt volna! Hogyan nézhetek ezek az emberek Hauslab tábornokra, aki hirdetésben szólította föl a menekülőket a hazatérésre és hajót is hozott hazaszállításuk végett? A hevesebb vérűek macskazenét rendeztek neki, megdobálták a hajót, de a nyomorgó tömeg hazatérésre jelentkezett.

Mindezekről naplók, az emigránsok levelei és igen gyakran kémjelentések adnak hű képet, mert az emigráció környéke hemzsegett az osztrák kémektől. Ezek közül néhány kabinet-alakkal ismerkedünk meg Hajnal munkájából.

Ott vannak a Mandel-testvérek. Egyikük a francia kormány megbízottja keleten, földadata az osztrákok elleni kémkedés, másikuk osztrák szolgálatba áll, kedves testvére útján elsőrangú híryanaghoz jut Párizsban — a franciák ellen. Aztán Jasmagy, akinek Kossuth meggyilkolására irányuló tervét a Napkelet olvasói már ismerik. Pollák Mór, aki Sumlában izgat az emigránsok közt Kossuth ellen.

Ezzel szemben bármilyen betyáros

is egy Bárdy nevű őrmesternek viselkedése, bármilyen kellemetlen helyzetbe sodorta is vadságával Kossuthot, sőt az egész emigrációt, rokonszenvedőket nem tagadhatjuk meg tőle. Ez az ember először Konstantinápolyból hozott hírt arról, hogy Kossuth ellen merénylet készül, aztán Sumlában mintegy kémelhárító osztályként kezdett működni. Az említett Pollák Mór honvédtiszt volt, befurakodott az emigrációba, de később nem is titkolta az osztrákokkal való összejátszását. Kossuth őt árulónak nyilvánította. Bárdy pisztollyal kényszerítette egy alkalommal Pollákot Kossuth szállására. Kossuth ekkor Pollákot az emigráció törvényszéke elé utasította. Pollák innen megszökött s az osztrák konzul házába menekült. Bárdy ezután megtámadta az utcán az osztrák konzul tolmácsát, akit egy állig fölfegyverzett horvát kísért, egyik azok közül, akiknek Kossuth ellen merényletet kellett volna elkövetniük. Lefegyverezte a kísért, meghengergette a sárban, a tolmácsot pedig szintén Kossuth elé kísérte. Ezután Kossuth szidalmi és intése dacára összeszedve néhány társát, megtámadta az osztrák konzul házát, követelve Pollák kiadatását. Ez természetesen nem sikerült, de a botrány nagy volt, még a török katonaság is kivonult ellenük.

Kossuth hiába ígerte a bűnösök megbüntetését, az emigrációnak kellett bűnhődnie a nemzetközi jog megsértése miatt: kaszányákba telepítették az emigránsokat a magánházakból.

Az izgalmakat nem csökkentették a szöktetési tervek: többen meg akarták szöktetni Kossuthot Törökországból. Egyik terv angol forrásból származott, az angolok valóban menteni akarták Kossuthot. Egy másik szöktetési terv Jasmagytól származott. Ez egy magyar nő (Kovács volt honvédőrnagy menyasszonya) rábeszélésével akarta Kossuthot szökésre bírni avégből, hogy eltétesse láb alól. Kossuth meggyilkoltatásának terve különben végigkíséri az emigráció történetét az internálásig. Mikor Sumlából Kiutahiába kell indulnia az emigrációnak, Kossuth Lajos kíséretét Jasmagy, az osztrák kém válogatja össze.

Bármennyire el voltak is készülve az emigránsok az internálásra, mégis lesújtotta őket. Akik legjobban tudtak uralkodni magukon, titokban még azok is remélték, hogy ezt elkerülik, még az örökös pesszimista Mészáros Lázárt

is elkésérítette az elkerülhetetlen, mert hiába titkolta önmaga előtt is, még ő is reménykedett.

Megható volt a búcsúzás. Nem engedték az egész emigrációt Kossuthtal menni, a tömeg elmaradt tőle. Ajánlóleveleket írt az elszakadók részére, megható beszéddel búcsúzott el tőlük s aztán megindult csekélyszámú kíséretével Kiutahiába.

Hajnal kötete két egyenlő részre oszlik. Az első rész a bevezető tanulmány, amely regényre emlékeztető részletezéssel és érdekességgel írja le az európai nagyhatalmak közt kitörni készülő vihar előjeleit és az emigráció jelentéktelenebb tagjainak intim életét. Érdekelni fog mindenkit a mai viszonyokra jobban emlékeztető diplomáciai sakkjáték s a beléjük vetett reménykedés: Oroszország ellen háború készül, a magyarok reménykednek, pedig a nyugati hatalmak célja Konstantinápoly megvédése, nem a magyarok megmentése. Céljuk Oroszország győztesítése, de akciójukat nem akarják bonyolítani osztrákellenes háborúval.

Érdekes a sok lélektani fejtegetés, szomorúan érdekes az emigránsok közt gyakran kiújuló viszálykodás, érdekes a nők szerepe az emigráció életében. — Az olvashatóságot nagyban emeli némelyik fejezet szépsége, ebből a szempontból külön kiemelhető az első fejezet, a világosi katasztrófa idejének leírása.

A könyv második felében közli Hajnal saját kutatásából az eddig ki nem adott forrásanyagot. Ez már soknyelvűségénél fogva is inkább azokat érdekelheti, akik az átlagosnál mélyebben érdeklődnek történeti kérdések iránt.

Török Pál.

Két regény. Korcsmáros Nándor: A végtelen út. Kultúra, 1927. — Gálffy Ignác: Csak magunkban bízhatunk. Krónikás korrajz. Miskolc, 1927. Magyar Jövő.

Korcsmáros Nándor regénye prehisztórikus időben játszódik, amikor az emberek legföltettebb kincse a tűz és az erősebb minden előny. Ebben a vad környezetben, ahol «mindenki mindenki ellensége», a gyenge, kigúnyolt Holdarcú a tűzszárnyú sasról álmodozik, amely az örök melegség hazájában lakik. Megjelenik a gyönyörű szép Csillagszem a törzsben, aki Holdarcút választja szerelmének. De «la donna è mobile»: majd szereti, majd elszökik előle, majd utána fut. Végül is megöli

Csillagszemet, hogy csak a lángtollú sas kereshesse de mivel nem találja meg az általa vezetett törzs számára az ígért boldog hazát, népe föllázad és megöli.

Korcsmáros problémája a költő, a zseni viszonya a költő és a társadalomhoz. A zseni megöli a nőt, mert akadályozza nagy céljai követésében, de ezáltal elveszti életkedvét, nem hisz már céljaiban sem és az elgyengült vezért megölik a lázadók. A regény célja ezt a problémát bemutatni. A primitív környezetet is azért választja, hogy minél élesebben láttassa meg ezt a gondolatot, nem pedig azért, hogy a primitív életet jellemezze. Ennek következtében a korból csak azokat a jellemvonásokat választja ki, amelyek a gondolat megvilágításához szükségesek. A korrajz olyan, mint valami modern expresszionista festmény, amely csak az uralkodó benyomást akarja kifejezni, tehát a valóságnak torzított, mert koncentrált mását adja.

A szereplők jelleme is egy-két lényeges vonásra redukálódik. Holdarcú, a gyenge fizikumú költő, csak szerelmes és a «tűzszárnyú sas»-t akarja elérni, Csillagszem csak nő, aki vágyódik a legerősebb hímre. Még azt sem lehet mondani, hogy Korcsmáros alakjai típusok. Csak emberek módjára viselkedő gondolatok, akiknek főfeladata a regény szerkezetében számukra kijelölt hely betöltése. Mert a szerkezet biztos kézre valló, logikus alkotás.

Ezek után azt gondolhatná az ember, hogy Korcsmáros regénye az élet-től távol álló elvonás, amely inkább matematikai, mint költészeti. Az élet friss nedvei csakugyan hiányoznak ebből a regényből, de azért nem száraz, mert saját érzéseit vetíti az alakokra és eseményekre. Alakjaival érez, sajnálja őket azért, mert emberek. Az élet valószínűleg őt is, mint annyi kortársát, arra tanította, hogy élni, embernek lenni, elég ok a szomorúságra. Ez a sajnálkozás, ez a mélyen emberi — talán egy kicsit már elkoptatott — érzés megeleveníti ezeket a geometriai ábrákat és a száraz gondolatok alól feltör a költészet bora.

Gálffy «krónikás korrajznak» nevezi művét. A székelyudvarhelyi kollégiumban, a XVIII. században lejárásodott diákháborút írja le, amely miatt az iskolát is majdnem bezárják, de szerencsés fordulattal a kollégium újjáépítésével fejeződik be a könyv. Ebben a keretben foglalnak helyet Orbán «pri-

márius» (szobafőnök) elbeszélései, aki a «gócc» (kandalló) körül ülő fiataloknak mesél a régi időkről. A diákhősről csak keret, ezek a Jenő herceg felszabadító hadjáratáról szóló mesék alkotják a tulajdonképeni «krónikás korrajzot».

Ez a műfajmegjelölés különösen találó, mert Gálffy valóban krónikát ír. Számára legfontosabb az esemény. Részletesen és szemléletesen írja le a különböző verekedéseket és csatákat. Nem a csatázókon függ a szeme, hanem a tetteiken. Ha nem tud eseményeket leírni, akkor hallgat. Ezért minden elhalványúl leírásában, ami nem esemény. «Korrajz»-nak nem korrajz, a műve, mert csak annyit tudunk meg az idők viszonyaiból, amennyit a tettek, történések révén megtudhatunk. Az alakjai ugyanilyenek. Csak cselekszenek. Ha gondolkoznak, csak azon törik a fejüket, hogy miképpen cselekedjenek. Nem is művészi, bonyolult jellemek Gálffy alakjai; kívülről nézi őket, nem belülről, a lelkükből. Ennek a primitív krónika-típusnak megfelel a stílusa is. Kifejezései elvontak, szívesebben használnak főnevet, mint igét, de ezekkel a nehézkes mondatokkal igen ügyesen bánnak. Csodálatos, de ezek a csupa-főnév, hivatalos aktákra emlékeztető mondatok híven követik az elbeszélés fordulatait, sőt néha fürgék is tudnak lenni és találóan fejeznek ki jó megfigyeléseket.

E Gálffyról adott kép még vázlatosan sem lenne tökéletes, ha be nem számolnánk két olyan embercsoportról, amelyek irányában nagyon elfogult. Ez a két embercsoport: a kálvinisták és a magyarok. A diákok agyonütnek egy vargát, a katolikus királybíró eljárást indít az iskola ellen, a szerző pedig protestánsüldözést, meg jezsuitizmust emleget. A magyarok irányában, ha lehet, még elfogultabb. Valamennyi derék, becsületes, vitéz, egyenes, jószándékú ember. Ez a kétirányú elfogultság azonban nem bántó, sőt szinte hiányozna ebből a naív, patriarchális világból. Gálffy, úgylátszik, anynyira beleélte magát a XVIII. századba, hogy regénye is inkább ebbe a korba, mint a XX. századba illik.

Szinte hihetetlen, hogy Korcsmáros raffináltan primitív regénye és Gálffy «krónikás korrajza» ugyanabban az évben jelent meg. Mintha legalább is egy-két emberöltő választana el őket. Korcsmáros filozófus szemével nézi a világot, aki mindenben komplikációt lát, Gálffy meg okokat sem keres min-

dig a tettek mögött. A pesti író műveltebb, ismeri a kor problémáit. Tágabb a látóköre: nemzetközi, általános emberi kérdések nyugtalanítják és otthonos a szociológiában. A miskolci író nem olvasta a modern pszichológusokat, sőt semilyen pszichológiát sem és csak a magyar határig lát el. Korcsmáros öntudatosabb író: ismeri a hatáskeltés eszközeit és fel is használja őket. Gálffy csak elbeszél. Ha neki-tetsző eseményre talál, nem törődik az arányossággal, szerkezettel, hanem csak mesél, mesél. Korcsmáros művészi alkotást akar adni, írás közben félszemmel a kritikusokra sandít, Gálffy csak mesélő ösztönét követi.

Két külön világ ez: Az egyik öntudatos, a nyugateurópai kultúrában élő, a másik ösztönös és Magyarország számára a világ. Budapest és a vidék közt lévő nagy szakadékra mutat rá ez a két regény. Budapest európai nagyváros, írója közelebb áll a francia, angol és német modern írókhoz, mint a magyar vidékhez. Ezért, noha Korcsmáros regényének művészi értéke nagyobb, mégis szívesebben olvassa az ember Gálffyt, jóllehet őt sem lehet mintaképnek venni. Szimpatikusabb és megnyugtatóbb a tempós, talán nehézkes és problémátlan vidéki író, mint a pesszimista és komplikált pesti. A parfümmel locsolt műibolya szebb is, ibolyaszagúbb is, tartósabb is, mint az erdei ibolya, de hiányzik belőle az erdők illata, a föld szaga. A műibolya koncentráltabb ibolya, de hiányzik belőle az élet, mert nincs gyökere.

Fábián István.

Az új magyar líra. (Komlós Aladár könyve. Pantheon-kiadás.) Ezt a tizenöt ívre terjedő, nagy becsvággyal írt művet mindvégig érdeklődéssel — ha nem is ellentmondás nélkül — lehet olvasni. Érdekes a tárgya: a századeleji nagy lírai fellendülés egységes áttekintését kísérli meg, jellegzetesebb résztvevőiről rajzol arcképet, eredményeit kívánja tisztázni. Kritikája megvallottan esztétikai szempontú; mértékül a költők szemhatárának szélességét s érzésének gazdagságát tekinti; művükben a korra való megfelelést, a rájuk ható s belőlük támadó szellemi légkört kevésbé vizsgálja, holott könyvének igazi értelmét nyilván ép ennek körültekintő és higgadt szemügyrevétele adhatná meg. Ez állíthatná a tárgyat valamelyes történelmi perspektívába is, melyben az egyéni elkü-

lönüléseken túl ráeszmélhetnénk azokra a magasabb összefüggésekre is, melyek a kötetben részletesebben bemutatott tizenöt-húsz költő művészetét valóban egy *korszak* lírájává teszik.

Abban igaza van Komlósnak, hogy a század első két évtizedének lírai költészete egység, mégpedig jelentékeny egység, minőhöz fogható nyomába egyhamar aligha lép. Homogén voltának feltételei, nemkülönben az iránta megnyilvánuló csatazajos érdeklődésnek feltételei is adva voltak egy világnézeti válságokkal végzetesen terhes korszak általános jellegében. Komlós látható kicsinyléssel nézi, valójában «barbár» dolognak tartja a «világnézeti» szempontú műkritikát. De aki erőnek erejével «esztétikai» téren akar maradni s nem kíván egyebet, mint megérezni s másokkal is megéreztetni a «végtelen sokféle szépséghangulatot», mulhatatlanul az egyes és különös felé terelődik s végül is adós marad kitűzött céljának, az egységben-látatásnak megvalósításával; a művészet történetírója helyett a művészek portrérajzolójává lesz. Azzá lett Komlós is. Egyes portréin majd mindig a lényeg körül jár; a beleélő képességének inkább megfelelő, izlésirányához közelebbálló modelknél néha szerencsésen kitapintja a valóban lényegeset is, de mikor kollektív képet akar adni, mikor a mult felé a gyökereket, a jövő felé a megtermékenyítés útját fűrkészi: vagy régi észleleteket mond el új fogalmazásban, vagy — ami még nagyobb baj — erőszakosan konstruál.

Az Arany-iskola művészi realizmusáról Komlós előtt is elég határozott ismeretünk volt, az ezzel szemben Vajda, Reviczky, Komjáthy felől induló ellenhatás sem új dolog ránk nézve s ez utóbbiban az új líra csiráira is elegenden rámutattak már. Komlós mind e vonatkozásban sokszor hallott dolgokat mond, legfeljebb az eddigénél valamivel hangosabban. Pedig e részben a túlhangsúlyozásnak megvannak a maga veszélyei: Aranyt bármiféle megmondolásból sem kell megtenni a «nyers» realizmus zászlóvivőjének, a hagyományára esküvő epigonokat pedig «csendes» forradalmárokká, kikre mulhatatlanul ellenforradalomnak kellett következnie. Ez hamis felfogás; az «új magyar líra» az Arany-hagyománynak nem ilyen ellenlábasa; magyar lelkű művelőiben e hagyománynak szelleme, a nemmagyar lelkűekben pedig legalább is formái része, technikai

eredményei tovább éltek és hatottak. Babits nem Arany «nyers» realizmusával szemben képviselője valami «magasabb» valóságnak, hanem nagyon is Arany hagyományában nevelkedett, ennek «örök kincseit» a maga egyéni hozzáadásával őrző és továbbító költő; valószínűbb Arany-tanítvány, mint akár-melyik Arany-epigon.

«Szépség», «törvény», «valóság» költőiről beszél Komlós. Szépség, törvény és valóság költője volt Arany is; e tekintetben hagyománya ellen igazán nem volt szükség az állítólagos nagykőrösi «csendes» forradalomra feleletül hangos forradalmat szítani. A századeleji líra forradalmi jellege inkább az egykorú külföldi költészet általános forradalmi jellegével függ össze, ezenfelül pedig a hazai szellemi, politikai és társadalmi viszonyokkal. Európai nyugtalanság jutott benne szóhoz, a legnyugtalanabb magyar lélek, Ady Endre megszólaltatásával. Nyugati lírai stílusok szóaltak meg magyar nyelven, de nemcsak magyar nyelven, hanem magyar szellemű költőinknél magyar szellemben is. Eziránt Komlósnak kevés érzéke van. Nála magyar írók és pusztán magyarul írók békeséggel megáruznak egy gyékényen. Sőt mintha a klasszikus irodalmi hagyományainktól teljes érzéketlenségből merőben független, világpolgári fölényű és felelőtlenségű lírai artisták jobb megértőre lennének benne, mint a becsületes gyökerű, igaz művészek. Adyban, Babitsban, Kosztolányiban, Juhászban, Kaffkában nem mutat rá kellő nyomatékkal a magyar vonásokra, melyekben magyar irodalmi ősök tükröződnek s melyek legújabb líráinkban — a megszálalt területiben is — szervesen továbbélnak. Komlós Kemény Simont vagy Lesznai Annát épügy láncszemnek nézi líráink szerves folytonosságában, mint Babits Mihályt vagy Kaffka Margitot. Ennyire kizárólagosan esztétikai szempontú kritikával valóban nem nehéz zsákutcába jutni.

S kelletlen hiányosságok és egyoldalúságok is szemeteszúrnak Komlós könyvében. Még érteném, ha azokra szorítkoznánk, kik hatóerőikül leginkább számottevők. Akkor a csakugyan igen magányos ösvényen járó Harsányi Kálmánt talán el lehetne intézni egy jegyzetben — mint Komlós teszi — azzal, hogy «túlsgosan intellektuális költő» (?). De a tizversű Peterdi István ugyanakkor «vezérkari» minősítést kap. Sívár dezilluzionáltságáról garmond-szedésű

mondatokban értesülők ugyanakkor, midőn Harsányiról és Sfk Sándorról egy petit-jegyzet közli velem, hogy «dekadenciamentes és emelkedett világfelfogás hirdetői mind a ketten». Ha a «világnézeti» kritika «barbár» a főszövegben, miért jelentkezik a jegyzetben? A századeleji líráról nyilván nem úgy adhatunk legjobban «egységben-látott» képet, ha a dekadencia egységét erőltetjük rá. Polifoniája mindenestre gazdagabb volt, mint aminőnek Komlós érezteti. Érezzük hozzá irodalmunk történeti folytonosságát s akkor nem fogunk csupán egyes hangszínek élvezésénél s elemzésénél otfeledkezni, hanem jobban megérezzük az egyesnek hangsúlyát az egészben.

Nincs igazi magyar lélek a Komlós stílusában sem. Szeretettel ír, de egy kissé cifrálnakodó szeretettel. Lelkesüléseit inkább hangoztatja, mint érezteti. Valami fanyar felülemelkedésben látja a kritika igazi helyét s nem a bizalmas közelbe-lépésben. Pedig tekintete épen inkább a közelből látható apróbb vonások iránt fogékony, semmint az átfogó távlatok iránt. Mindig többet ér, ha részleteket vesz észre, mint mikor áttekintésre törekszik. Egyes költeményekhez több érzéke van, mint költőjük egész művéhez s még egyes költőkhöz is több, mint az összeségükből kibontakozó korszakhoz. Ezért könyve a részletekkel köt le, egésze ki nem elégít. Érdeklődéssel haladunk szakaszról-szakaszra, élvezünk jó megfigyeléseit; egy-egy lírai alkotásban szívesen hallgatjuk nem mindennapi érzékenységén át «a fű növéstét», de a könyv végére érve nincs az az érzésünk, hogy valóban azt kaptuk, mit címe ígért: az új magyar líra biztos és bátor kritikai mérlegelését. *Rédey Tivadar.*

Csodálatos báb. Regény. Irta: **Dobosi-Pécsi Mária.** Budapest, Légrády-Testvérek kiadása. Mintegy öt éve lehet annak, hogy Dobosi-Pécsi Mária «Második négyes» című regényét meg lehetős elismeréssel fogadták az irodalom ügyeivel barátkozók. Friss, eleven írás volt, asszonyi lélekből fakadó érzelmes történet, amelyben helyelközlen egészséges humor is megcsillant. Gyakran jól rajzolt helyzeteket és jeleneteket, alakjainak volt kezük-lábuk, úgyhogy néha az élet lehetete áradt belőlük. Meséjének bonyolításával is közel férközött a valóság illuziójának felkeltéséhez, nem csoda tehát, ha sokan határozott érdeklődéssel várták

a tehetségesnek ígérkező írónő újabb írásait.

Most megjelent kötete azonban, sajnos, nem váltotta be ezeket a reményeket, mert nem mutat fejlődést, hanem ellenkezően, visszaesést, mégpedig úgyszólván minden tekintetben. Ebben a regényében Dobosi-Pécsi Mária Jókaitra emlékeztető romantikus beállítással rajzolja egy magyar főúri család életének eseményeit. Határozatlanul és bizonytalanul, mert alakjai nem eleven emberek, hanem fakó, élettelen ki-gondolások, nem maguktól mozognak, hanem csupán az írónő szeszélye mozgatja őket ide-oda anélkül, hogy el tudná hitetni történetüket. Ezek az oldalanként más és más emberek maguktól alig tesznek valamit és alig beszélnek, de annál többet beszél róluk az írónő, aki hosszú oldalakon át elemzi, jellemzi, rajzolja őket. Serény iparkodással ugyan, de még jobban szembeszökő erőlködéssel, akárcsak a bizonytalan kezű rajzoló, aki vonalat vonalra halmoz és végre is elmázolja a rajz reliefjét. A sok magyarázatgátságból aztán véglegesen elrajzolt, elmosódott figurák kerülnek elő, aminek megfelelően valótlán és ezért érdektelen a történet is.

Nem válik előnyére az írónőnek az a hajlandósága sem, hogy minden alkalmat megragad az elmélkedésre is. Az elmélkedő regény különben is veszedelmes egy dolog, de könnyen megbocsátható, ha írója eredeti és mélygondolkodó, sőt még akkor is elviselhető, ha régi, ismert igazságokat csillogóan új köntösbe burkol. De elkoptatott, hétköznapi okoskodásokkal, amelyek legtöbbször még rosszul fogalmazottak is, nem lehet büntetlenül túlszűfölni egy regény menetét.

Az ilyesmi, mint: «*Elszakadva hazulról, az ősi fészekből, noha szabad életének szele szétfújta körülötte az erotika jüledt légkörét, némiképen még mindig a családi levegőben lélekezett: titkolt és elnyomott vágya volt központi magja életének*» (amely zavaros kijelentéshez hasonlóan bőségesen akadnak ebben a kötetben), aligha válik az olvasónak kellemes épülésére, különösen, ha visszaemlékezik *Rákosi Jenő*nek egykori kritikájára, mely filozófiai mélységet is tulajdonított az írónőnek. Nem segít az efféle értelmetlenségeken a bőven felhasznált kulturális máz sem, amelynek egyik mulatságos példáját szintén ide iktatjuk: «*Min! a sátrini *!** kápolna képei a föld, e mennyeztetést

a család helyét akarta megjelölni a teremtésben. A festő nem a teremtés haragját, zord életet támasztó erejét, hanem bő és kényeztető áldásait mutatta be, nem magasabb stílusban, mint amilyen eszméje megkövetelt.

Ezek az idézetek különben jellegzetes példái Dobosi-Pécsi Mária zavaros, zsúfolt és kifejezéstelen írásmódjának is. Ám amilyen mesterkelt és amellett tétován bizonytalan az író stílusa, éppen olyan összekuszáltak és erőtlenekek hangulatábrázolásai is. Az erőtlenség erőlködése nyilvánul meg még az elbeszélés hangnemének megválasztásában is, amely állandóan pathetikus feszültségben, folyton felfokozott emelkedettségben szeretné tartani az olvasót, de legtöbbször csak az érzélgősen hamis hangok fárasztó és untató kísérezetét nyújtja. F. Z.

Szellemtörténet. Széphalom-könyvtár címen adja ki szegedi kartársunk fürge szerkesztője a lapjában megjelent cikkeket a pécsi Minerva-könyvtár mintájára. Ennek egyik számában: *A janzenista Rákóczi* (Szeged 1927) címmel maga a szerkesztő adta ki újabb szellemtörténeti tanulmányát Rákóczi valóságos életéről, melyhez a troyes-i könyvtárban igen érdekes és új anyagot tanulmányozott át. Sikerül meggyőzően bebizonyítania, hogy Rákóczit a grosbois-i kamalduliak janzenista szelleme itatta át. (Itt ugyan meg kell jegyeznünk, hogy a grosbois-iak pápaelenes janzenista szellemű küzdelmeinek nagyobbik része éppen Rákóczi elutasása utáni időbe esik.) Talán csak annyi megszorítással kellene Zolnai felfogását megfogalmaznunk, hogy Rákóczi tudatalanul volt janzenista, hiszen Zolnai maga mutatja ki, hogy retractatiót írt, mikor cenzorai megrótták műveinek janzenista szelleméért. Rákóczinak nem a *gratia efficax* vagy a *praedestinatio* volt a főproblémája, mert ő a vallásban nem szellemi élményt, hanem szívbéli megtisztulást keresett. Zolnainak így is sikerült megértetnie olvasójával, miért hagyományozta a nagy fejedelem szívét a grosbois-iaknak, kik ebbe a töredelmes kontemplatív életbe bevezették. Rákóczinak több ismeretlen munkáját és a *Confessio*-knak a kamalduliaktól származó francia fordításait is ismerteti Zolnai, továbbá egy érdekes *mémoire*-szerű feljegyzést, melyben becses adatokat olvasunk Rákóczi grosbois-i életéről. Az újabban sokat emlegetett játékházról (Hôtel

de Transylvanie) is megemlékezik ez a jámbor életíró és elmondja azt az érdekes és új körülményt, hogy — mint ezt Szekfű is mély intuícióval megsejtette, — mielőtt megmagyarázták neki (talán gyóntatója), milyen rossz gyümölcsöket teremhet az efféle intézmény, lemondott róla, bár akkor nem élt jólétben. Ezzel is úgy volt a nemeslelkű fejedelem, mint a janzenizmus. Mielőtt meglátta a rosszat, elfordult tőle.

Ugyancsak a Minerva-féle szellemtörténeti irány terméke Pukánszky Béla *A százéves magyar irodalomtudomány* c. tanulmánya. Míg Horváth János belülről, a magyar irodalom immanens jelenségei alapján kísérli meg a magyar irodalom szintézisét szétosztott kisebb tanulmányaiban, ez a kiváló germanistánk a német irodalomtörténet széles távlatából tekinti át most a magyar irodalomtörténet százados életét. Egészen új és érdekes megállapítás, hogy a magyar irodalomtörténet Toldy Ferencsel a Koberstein-féle irodalmi formafejlődés-elméletéből indul ki és hogy ezt az irányt Gyulai Pál és Beöthy Zsol. csupán mélyítették és lelkesítették, de szempontjait nem tágtították. Annál becsebb az a megállapítás, hogy a germanisztika milyen termékenyen és módosítólag hatott Heinrich Gusztáv, Bleyer Jakab és Thienemann Tivadar munkásságán keresztül a magyar irodalomtörténet-írásra is és annak módszereit, szempontjait teljesen megújította. Magunk részéről csak annyit tehetünk hozzá eme nagyértékű megállapításokhoz, hogy nagy sajnálattal látjuk, mint árul el a magyar irodalomtörténet öncélú művelése a legutóbbi években. Sem modern értelemben vett jó kritikái kiadások, sem nagyobb monográfiák nem látnak napvilágot, egy-két kötetet leszámítva: mikor a százéves német és francia romantikáról sorozatban jelennek meg a szebbnél-szebb tanulmányok, a nemzetet képző magyar romantikáról egyetlenegy összefoglaló tanulmány sem jelent meg és nincs még kritikai Vörösmartynk, Berzsenyink, Madáchunk, Katonánk stb., stb., nincs egy nagyszabású új könyvünk akármelyikükről... Kiadatlan régi dalköltésünk és múzeumban hevernek a régi magyar zenei emlékek, a magyar népdallal együtt... A nemzeti fellendülés hívó szavára a magyar irodalomtudomány berkei nem mondom néma csenddel, de legalább is

csak halk susogással felelnek. Távlataink megtágultak, de a nemzetközi tudomány csúcsein ülve messzelátókon át csak a magyar irodalomtudomány lapályos ugarát szemlélgetjük. S ennek a válságnak külső jele, hogy elöregedtek, elapadtak és elszintelenedtek a folyóiratok, melyek a háború előtt a magyar irodalomtörténet öncélú művelésében vezettek...

A Minerva-könyvtárban Szerb Antal értekezik az *Udvari Emberről* élvezetes essay-stílusban. A renaissance-ember egyik ideális formáját, az udvaronc-típust boncolja németes nagyvonalúsággal és elmélyedéssel. Baldassare Castiglione *Corlegiano*-ja elevenedik meg előttünk s rajta keresztül az egész korszak arisztokrata újplatonikus élet-szemléletével. Reméljük, hogy a szerző még egyszer megrajzolja a magyar mult élettípusait is hasonló bájjal, művészi érzékkel és nagy távlatokban.

Eckhardt Sándor.

Pirandello : Forog a film. Fordította Fáy E. Béla, Athenaeum. A Pirandello-féle író minden műfajt újja teremt. Nem feszíti szét a drámát, mégis új jelentőséget ad neki. Nem fejleszti tovább a regényt, s a Pirandello-regény mégis új műfaj. Ürügy neki a színpad s ürügy a regény is, hogy filozófiáját érzékeltetni tudja. Ez az érzékeltetési mód csodálatosképp ugyanakkor számol a színpad és epika követelményeivel, amikor fittyet is hány nekik. Ha drámai pompásan színreörökített parabolák, regénye a filozófia röntgenével átvilágított és elhústanított életkép. Ujdonsága éppen az a kettősség, mely az ürügyül fölhasznált, szinte kirívó torzítású téma s a téma mögött álló, alakról-alakra, eseményről-eseményre futó, szelíd, filozófiai mutatópálca közt van. Ugyanakkor adja a regény enyhe paródiáját, amikor a filozófiát «regényképes»-sé teszi. A paródiaszerű tárgy az élet eseményeinek az értékét csökkenti, a tárgyat mégis komolyan vevő bölcselkedés pedig szinte feloldja ezt a megrokkantott életet a filozófia nagy megnyugvásában.

A Forog a film Pirandello *Si gira* című, 1926-ban megjelent regényének a magyar fordítása. A regény azóta *Quaderni di Serafino Gubbio* operatore címen ért új kiadást, de csakugyan jogos volt a korábbi és jellemzőbb, Si girának megfelelő magyar címet választani. Sajnos az olasz «si gira» értelemnek a visszaadásához a szözszerinti «fo-

rog» kevés lett volna, míg a «forog a film» kissé bőbeszédű s megszorítja az olasz szó szimbolikus sugárzását. Mert mi az, ami forog? A filmfelvevő gép fogantyúja, Gubbio operatőr keze, aki a lehető legközömbösebben eteti fel gépével a filmpublikum képzeletét tápláló bárgyúságokat és vérengzéseket. Gubbio úr keze az impassibilitét jelenti mozi és élet drámái előtt. A szent közönyt, amely eleinte terhes Serafino Gubbiónak, de lassan-lassan menedéke lesz, szerep-mentsvára, amelyben el-sáncolódhat az élet ostobaságai előtt.

A történet, mely a mechanizmussá csökkentése ellen tiltakozó Gubbiot, a gép mögé, mondhatnók, a gépbe menekülő emberré teszi, maga is mintha filmreszánt rémhistória volna. Nestoroffot, a kalandor orosz színésznőt felháborítja a fiatal olasz festő modelnek szóló művész-érdeklődése. A testibe, az érzékiségbe akarja bolondítani, azt akarja, hogy szeresse, s nem nyugszik, amíg feleségül nem kéri. Mihelyt elérte célját, már menekülne a házasságtól, s kapóra jön a festő hűgának a vőlegénye, Nuti báró, azzal szokteti meg magát. A fiatal festő azonban nem éli túl szerelmét, öngyilkos lesz. Ezt a kis történetet, amely a regény előzménye, Pirandello *Come vi piace* című drámájában már feldolgozta. Ott a dráma ennek az eseménynek a kétféle magyarázata közti harc. Huszonnégy óra alatt kétszer cseréli ki két ember a véleményét erről a tragédiáról. Mindenik magyarázat kizárja a másikat s mégis mindenkik oly logikus, hogy maga a művésznő Nestoroff is elfogadja őket.

A regény, amelyet Pirandello ugyanerre a történetre épít, közel sem olyan fényes, mint a dráma, amely Pirandello egyik legjobb darabja. Nestoroff a Kosmograph filmgyárhoz került. Bántja a lelkiismeret, kísérti a fiatal festő árnya s talán ép ezért azzal bünteti magát, hogy egy ostoba filmszínész alacsonyágához töri kiszámíthatatlan egyéniségét. De előkerül a megszoktett és kidobott vőlegény. Nuti, aki nem bírja elfeledni az asszonyt. Azt hiszi, bosszút akar állni rajta, valójában csak a közelében szeretne lenni. De Nestoroffnak nem kell. S hogy megszabaduljon tőle, úgy irányítja a dolgokat, hogy a műkedvelő Nuti lépjen föl abban a filmben, amelyben az ő barátjának kellett volna egy tigrist közvetlen közelből elejtenie. A beugrott Nuti a tigris helyett Nestoroffra lő, ő maga a tigris talpai alatt pusztul el.

Ez az esemény érleli meg a dráma szemlélőjét, Gubbiót is, aki noha maga is életveszedelemben volt, gépszerűen falatta föl gépével az emberhalált, s ezzel a lehető legtökéletesebb operator lett. Hogy egészen operatőr, egészen gép lehessen, még a beszédéről is lemond s némán forgatja a közömbös fogantyút.

A lélektani motiválásért persze nem állhatok jót. Mi volt a Nestoroffban, Nutiban, de a regény kisebb szereplőiben is működő igazi indíték, nem csak én nem tudom, de a szerző sem akarja tudni. Hisz ép ezt mondja a regény: nézzétek ezeket a borzalmas eseményeket, embereknek ezt a förtelmes szenvedésgrióját. Nincs mögötte semmi logika, semmi határozott emberi mozdulat. Minden lélek bizonytalan áramlások összevisszasága s ezek a bamba áramok egyszerre csak vértől pirosak. Iszonyú zürzavar, ami itt a Kosmograph filmgyárban történik, iszonyú zürzavar mint maga az élet Énnemem, Pirandellonak csak arra lehet jó, hogy e zürzavar néhány karakterisztikus vonását fölismerjem s hogy erre a zürzavarra a magam filozófiáját rábizonyítsam. Ezért van itt az én Gubbió barátom, aki széljegyzeteket csinál az eseményekhez s meg fogja állapítani például, hogy az ember percenként más s lelke percenként a legellentétesebb figurákba kristályosodhat. Sok mindent rábizonyít erre az elasztikus kristályra, azt is, hogy nem a dolgok valóságát őrzi, hanem csak bizonytalan nyomait. A multad messze szaladt tőled s te őröd s csak akkor dobbansz meg, ha emlékeid beleütköznek ebbe a folytatódo multba s nem ismersz rá. Képtelen vagy mást megismerni s magadat sem ismerheted meg, mert minden tettednek több indoka van s te csak egyet fogadsz el s az a legfelületebb. S elmaradhat-e a szerepekről szóló tan, a pszichológiai relativitás fő és mellékétélei. Nem, mind itt kavarognak ők a derék Gubbió följegyzéseiben, melyek Pirandello zárt alkotásai mellett inkább csak mint fejlődés-dokumentumok, a pirandelloi filozófia mögött álló lelki mozdulatra, a szellemalkat kialakulására árulkodó vonások jöhetnek számba.

Mert ha figyelmesen elolvassuk ezeket a sorokat, nyilvánvaló, hogy ez a Gubbió-Pirandello alapján szentimentális ember, semmiesetre sem tartozik azok közé a shakespearei emberek közé, akik az életet önmaga törvényein belül látják egésznek és logikusnak.

Pirandello, az *érzékeny* Pirandello az életet csak mint abszurd ringatózást tudja elfogadni. A gyenge emberek gyűlöletével gyűlöli s hogy mégis fölébe kerülhessen, erre jó a relativitás. Ha nagyon agyonnyomorgatnak sztereotip szenvedélyeink, nem jó-e az ég alá állni s mondani: ó csillagok, ó fényévek, milyen semmik az én kínjaim. Így áll Pirandello a filozófia élet elszüllesztő mennyboltja alá. Amíg objektíválja az élet ostoba voltát, legalább az elmélkedés idejére magán kívül vetíti az életkiváltotta szorongást. Menekedés ez a filozófia a szenvedés elől...

A pirandelloi nyelv bizonyosan egyszerű, de az az egyszerűség ez, amelyet nehezebb visszaadni, mint a legdagályosabb fordulatokat. Magyar írók közül egyedül a Kosztolányi nyelvét tartom Pirandello-drámák és regények fordítására alkalmasnak. Nemcsak mert ő a Pirandelloval legrokonabb művésziünk, de mert csak az ő stílusának van meg az a pirandelloi klasszicitása, melyet talán az átlós mondatok klasszicitásának lehetne nevezni. A gondolat eleje és vége közt a lehető legrövidebb, legegyszerűsebb vonal legyen a mondat: ez ennek a stílusnak a főparancsolata: tehát pontosság és fölény. Fáy Béla fordítása, a hangot, ezt a szavakon kiütköző megindultságoktól távolálló hangvitelt elég jól eltalálta, de mondatjai fölöslegesen és petyhüdtlen kacsaringóznak az olasz mondat kifeszített sodronyai körül. Néhány értelmi botlása, kisebb csonkításai ellenére is a jobb fordítások közé tartozik az övé, az igazi fordító művészettől azonban távol áll.

Németh László.

Molnár Ferenc: *Toll, rövid igaz történetek, megjegyzések, feljegyzések, kuriózumok gyűjteménye.* Budapest 1928. Franklin-Társulat. — A művészetek lelkes barátai mindig szívesen foglalkoztak a kiváló festők, szobrászok rajzaival, vázlataival, amelyek első frissességükben, rendszerint a tiszta intuitió közvetlen megnyilatkozásában tárják eléink az alkotás pillanatait és a kifejezés ereje szempontjából gyakran meghaladják a belőlük kialakított, befejezett alkotást. Az íróknak is szokott lenni ilyen vázlatkönyve, még ha másutt nem is, emlékezetében és azok az impressziók, ötletek, gondolatok, amelyek ott kavarognak, nem kevésbé érdekesek, mint a képzőművészek jegyzetei.

Az író vázlatkönyvébe belényülni, lapjait mások előtt feltárni azonban talán még kockázatosabb dolog, mint a belőlük kialakított, megérlelt egészen kész képekkel lépni a közönség elé, mert egy vízcsöppben sokkal nehezebb megláttatni a világot, az embert, mint egy széles kép jókora mezején, amelynek többé-kevésbé cicomás keretével is lehet nézőt vonzani és a kép illúzióit fokozni. Az efféle aprócska feljegyzéseknek, az író lelkének, tégláinak nagyon súlyosnak kell lenniök, hogy külön-külön ne legyenek sokkal, de sokkal jelentéktelenebbek, mint a belőlük emelt kész épület. Vélők csak a legnagyobb írói jelenségek tudnak erőt és mélységet közölni, a többiek és kiváltképen az ügyeskedők, a felszín emberei, legtöbbször csak az anekdota színvonaláig jutnak el.

Ez történt Molnár Ferencsel is, aki nemrégiben kötetbe gyűjtve adta ki elméje aprócska, másutt fel nem használt játékeit. Legtöbbjét anekdotára kerekítette ki és mindet nagyon gondosan írta meg, az impresszió nyers közvetlensége csak kevésen látható. De az az egy bizonyos, hogy ezek a kis, rövidke írások kerek, zárt, csattanós rajzok, tréfák, ötletek. A technika külsőségei bennök éppen olyan gazdaságosak, a kis históriák gondosan kimértek, hatásokak, éppen úgy, mint nagyszerű vigjátékai. De az is bizonyos, hogy egyébként fölötte jelentéktelenek. Arról tanuskodnak, hogy Molnár mindenben a közhelyek embere. Benyomásai egy kissé ironikus kispolgár észleleteiből állanak, ízlése pedig nem egyéb, mint a sima, minden zökkenő nélkül való jóltápláltság kissé fanyarkás védekezése a lélek minden erősebb megmozdulása ellen. Vágyait az élet kopott aprópénzével lehet kifizetni, humora pedig a lelkében kényelmesre hizott ember ironiája a mozgékonyabbakkal, az öntudatlanabbakkal és éppen azért igazabbakkal szemben; világfelfogása a jól megterített életasztal élvezete és így tovább, mert sem erre, sem arra nincsen nála semmi kilendülés, nincsenek szenvedélyei, nincsenek bájai, nincsenek gondjai, nincsenek nagy és mély örömei: mindenben kicsinyes. Ez aztán a finoman kitálalt semmisségeket végül is nagyon egyhangúakká teszi. Hiába csillogtatja aprócska dolgait, melyeket persze nagyon sokra tart, mert hiszen éppen ezért hangoztatja ennek ellenkezőjét, csak csillognak, de nem fénylenek. Alapjában véve

mindig csak értelmi játékot űz, amely nem melegít, mert tisztára csak a gondolatok és a szerkesztés mozgékonyaságával hat, azzal az úgynevezett szellemességgel, amely mögül nem a paradoxonok ereje, hanem csak fürgesgűk csillan elő. És éppen ezért ez a mozgékonyosság, amely különben legtöbb előnyük e kis írásoknak, minden erősebb nekilendülés nélkül való, nem kavar a lélekben mélyebb hullámokat, e pillanatban még volt, de a másikkban már elfeledtük. Így hát eléggé kegyetlen leleplezés ez a könyv egy olyan íróról, akinek csak a legritkább esetben van igazi mondanivalója, mert banális élet-szemlélete és elméjének sablonná merült érzemesterkedése nagyon, de nagyon távol van a lélek ama szárnyalásától, amelyet könyve bevezető sorai-ban óvatosan emleget. (—n.)

Medveczky Bella: Mámor. (*Dick Manó kiadása.*) Ez a regény igazi női lélekkel megírt munka. Meséje mentes minden különösebb eseménytől, az író-nak minden fáradsága egy szerelmes elemzésében merül ki.

Lehotay Éva ünnepelt revütáncosnő, akit gyermekkorának mostohaasága komoly, gondolkodó fiatal lánnyá tett, egészen kis családjának (mostohatest-vérének és annak gyermekének) szenteli életét, amikor megjelenik sorsában az a férfi, aki a perzselő, mámoros boldogságot, de egyben a pusztulást hozza számára. Éva beleszeret az első szerelemnek semmivel sem számoló és a mélyérzésű nőnek önmagát teljesen átadó, őszinte szerelmével, nem látva, hogy a férfi távolról sem veszi ilyen komolyan ez érzést, mint ő. A férfit családjának előítélete is eltávolítja a lánytól, de a végzetes sebet akkor üti Éva szívére, mikor bevallja, hogy ő csak a mámort kereste a leánynál, amely sokszor csö-mört keltett ugyan benne, de a vágya mégis mindig visszakergette hozzá. Éva megsemmisülve barátai vigasztalásában egy darabig a kokainban keres felejtést. Ez úgy tetszik, mintha sikerülne is, és látszólag megnyugodva egyik őszinte barátjának — akit nem szeret, de becsül — akarja nyújtani kezét, mikor a még mindig szeretett férfinak egy hirtelen fellobogása annyira megzavarja, hogy megmérgezi magát.

A regény teljesen lírai hangszerelésű, szélesen festegeti a lány szerelmének kibontakozását, majd vergődését. Az író igazán mélyen belelát a női lélek

látszólag sokszor érthetetlen rejtelmibe. Lehotay Éva beleszeret Simay Dénesbe, mint maga is mondja, örökre és ragaszkodik hozzá élete utolsó percéig nem azért, mert a férfi megérdemli, hanem mert akkor jött, amikor a fiatalság élnivágyásának ki kellett robbanni belőle és mert ő volt az, akire rászórt a felolvadni vágyó lényének minden szépségét és gazdagságát. Az első perctől kezdve érezzük, hogy itt egy végzetes szenvedélyről van szó, amely nem tud sem visszafordulni, sem megalkudni. Átéli a teljes odaadás minden gyönyörűségét és megcsúfolt szerelmének minden kétségbeesését, úgy, ahogy csak egy igazán szerető nő képes.

A többi szereplő csak annyiban fontos, amennyiben a hősnőnek szüksége van rájuk és nem többek a szokásos patronalakoknál. Különösen a férfiak színtelenek és hétköznapiak. Leó, a karsú, szép orosz fiú, a táncosnő partnere, csupán arról nevezetes, hogy szerelmes Évába. Ráth István, a báró, mindig előkelően udvarias, aki hűvös nyugalomával és baráti készségével akarja a lányt magához láncolni. Farkas Sándor, a régi bizalmas barát, némán nézi ezt a küzdelmet a lány körül, de nem vesz aktív részt benne, bár belőle sem hiányzik a szép hősnő iránti szerelem. A regény egy távoli epizódalakja, a szerelmi bánatában Afrikába menekülő Lehotay Ádám, még tettének rendkívüliségével sem emelkedik a nagyon eredeti egyéniségek közé.

Előadásmódja mindvégig diszkrét, az alkalomadta részleteket nem színezi ki a jóízű rovására. Kár, hogy stílusa kissé banális: unalmas, hogy a függöny mindig csipkés, a taps forró és zúgó, a vágy mámoros, vad és tüzes, alakjai sokat suttognak és sokszor állnak ki-tárt karokkal az ablaknál. V. G.

Karácsony Benő: Pjotruska. Regény két kötetben. Erdélyi Szépművés Céh. Kolozsvár, 1927. A Pjotruska cím nem kíváncsiságkeltő cégér ezen a tiszta magyar miliőben lejátszódó regényen, hanem a regény családfájáról hozzátört kocmány, név, amely e regény rokonai felé mutat. Nemcsak címe, de mintegy címkéje is a műnek, címke: amelyen az a két csodálatos szó áll: orosz regény. Tudtommal Pjotruska az első magyar alkotás, mely nemcsak az orosz regény külsőségeit, de sajátos hangulatát, életérzését lobbantotta ki magyar talajból. S akármily kétesértékűnek

tűnik is első hallásra ez az elsőség, a regény olyan kvalitásokat mutat, amelyek tiszteletet parancsolnak irodalmi russzofilijára előtt. Nem átvétel ez az oroszosság, hanem egy sajátosan fölhangolt lélek ráazonalása a vele egy-rezgésszámú világráamlatra.

Ennek a magyar kisvárost egész meglepő színekkel besugárzó oroszosságnak, egy Dosztojevszkijt olvasó, elcsapott városi fogalmazó a fókusza: Csermely János. Nagy adag állhatatlanságból, folyton lelkesedő jószívből, a nyomort is beragyogó fantáziából, gúnyos fintorokból, hirtelen letörésekből összeállt emberke, aki, mint egy iránytűt vesztett pilóta, ide-oda csapdok a kisvárosi Új-Foundlandja fölött. Hiányzik belőle az akarat, a siker emberének az élet-magva, kedves, locsogó, nyugtalankodó eltévedtje az Istennek, aki rágaminkodik a nagyképzű kisvárosra, kutyahűség-gel követi barátját és férfiideálját s Szonyácskával álmodja azt a brutális, lelketlen és céda nőszemélyt, aki a nyakába varrta magát.

Ez a magyar földön valószínűtlen, de az írónak életszükségletét jelentő alak sugározza kedvesen valószínűtlen s megindító emberivé az egész regényt. Ő nevezi el Kiriljovics Pjotr-nak, Pjotruskának a regény hőst. Baltazár szerkesztőt, ezt a vidéki ostobaságok elleni harcban kifentesztű, főlenyes, szarkasztikus férfiembert, aki minden megtapodtatásában egyre inkább férfinak bizonyul. Elcsapják a szerkesztőségéből, kopol, katona lesz, végigharcolja a háborút, lefokozzák, reménytelenül szerelmes, majd lassan mégis csak érvényesül, híres író lesz, rátalál a maga asszonyára, a szegény, elnyűtt, tragédiát kiáltt vígszínházi színésznőre, csak barátját, Csermelyt vesztí el.

Össze-vissza cikcakokban megy ez a történet, amely egyik oldalon szatira, a másikon megindulás, a harmadikon cinizmus, a negyediken életöröm. Sokkal nagyobb szellemi tőkét revelál, mint amennyit regénynek megír. Elsősorban mint asszociatív munka s nem mint elgondolás gyönyörködtet. Egészen társtalan a magyar irodalomban ez a szeszélyesen csapkodó, zilált, mindig váratlanul fordulatoss hang, a gúnyorosságnak, az egy-kettőre könynyekig szökő megindulásnak, az intuitív szíporakázásnak ez az állandó exaltáltság, amely akarva, nem akarva elragadja az embert. Egy erős, eredeti szellem sodrában érzem az első pilla-

nattól az utolsóig magam s ez kárpótol a regény műfajbeli tökéletlenségeiért is.

Mert kifogásokat azután igazán lehet a regény ellen tenni. S talán azt a legnagyobb kifogást is, hogy akármilyen eredeti és meglepő is a benne megnyilatkozó szellem, valahogy csak a regény burkát tudja benépesíteni és földérsíteni, ahogy a földgömbnek is csak a burkán van termő talaj, fa, állat és emberi kacagás s befelé a mélységekben élettől üres. Mintha csak díszítené ez a tehetség a tárgyat s nem egészben vetné ki. Hálás regény. Lekenyerezi az ember esztét és szívét, de a végén mégis mintha üresség maradna. Nagyszerű villózás, de nem igazi fény.

Lelkes László.

Szimonidesz Lajos : A világ vallásai. (Dante.) G. K. Chestertonnak, a nagy írónak, van egy pompás műve, „Az örök ember”, melyben az ember problémáit annyi szellemességgel, tudással és meggyőző erővel állítja az olvasó elé és a megoldást oly természetesnek mutatja be, hogy az örök kérdések megoldását szomjázó ember oázisban érzi magát. „The everlasting Man” valóságos ír a XX. század emberének sajnó lelkére.

Nos, „A világ vallásai” című mű Chestertonnak éppen ezt a művét idézi föl emlékezetünkben. Szimonidesz Lajos, az egykori prédikátor és mostani szociáldemokrata író végigvezet e két-kötetes műben a világ vallásai között, mint valami múzeumi régiségtárban és mint valami árumintavásáron, mikor a régi és mai vallások tanait, vallási szokásait, az erről készült festményeket és fényképeket sokszor a legelevenebb kontrasztok között helyezi egymás mellé. Dicséretreméltóan tárgyilagosságra törekszik, de minden jóakarata mellett sem tud az lenni. A szociáldemokrata agitáció szerint a vallás magánügy és a szerző hosszú két kötetben keresztül igazolja, hogy közügy. Aki a kezébe veszi a könyvet és olvasni próbálja, azonnal érzi, hogy vallásos érzése hol itt, hol ott kezd veszteni bensőségéből s mire a végére jut, olyan sivárságot érez magában, mint az antropológus, aki csontvázakat vizsgált — s nem találta meg az életet: tudományos munkát végzett, de a szívéből kilopták a boldogságot.

Mintha Chesterton ilyen művekre gondolt volna, mikor a „The everlasting Man”-ben így írt:

„Kétféleképpen lehetünk otthon: az egyik mód, hogy otthon maradunk.

A másik mód az, hogy körüljárjuk a világot, addig, míg újra ugyanarra a helyre érünk vissza. Egy ilyen utazást már leírtam egyik elbeszélésemben. Egy másik, sokkal jobb — mert még meg nem írt — könyvemben egy fiút rajzoltam, akinek majorja egy domboldalon feküdt. Ez a legény elindult egyszer, hogy egy óriásnak a sírját megkeresse. Mikor már elég messze volt hazulról, visszanézett és látta, hogy majorja és konyhakertje, ott a hegyoldalon, olyan, mint a címerpajzsok egy kis színes részecskéje, csak egy kis része egy hatalmas alakzatnak, amelyen ő eddig élt, de amely tulságosan nagy volt és ő tulságosan közel volt hozzá, semhogy áttekinthetett volna rajta. Én azt hiszem, hogy ez a valóságos képe a mai kor valóban független lélekaladásának és ez éppen a tárgya ennek a könyvnek.” (Mintha csak Szimonidesz könyvéről mondaná.)

E könyvnek (Chestertoné) más szavakkal az a tárgya, hogy a legjobb mód a kereszténységben valóban megmaradásra, ha abból valóban kimegyünk. Egy másik célja e könyvnek: kimutatni a kereszténység kritikáiról, hogy szerzői nem tudnak szilárd talajra állni... Hogy a világ tényleg azt mutatja, hogy az egyház jó úton halad. Az egyház nem azzal van igazolva, hogy fiai nem vétkeznek, hanem éppen azzal, hogy vétkeznek, mert akkor vannak elsősorban rászorulva. Az ember olyan, mint az említett legény, aki az atyai birtokon él; de olyan akkor is, mikor a szülőföldtől elég messzire került és visszanéz rá: szereti azt. Aki támogatja az egyházat, azok egy közbenső állapotban vannak, völgybe jutottak, ahonnan nem látják sem az előttük, sem a mögöttük levő magaslatozt. Ezek nem tudnak kikerülni a kereszténység körüli viták árnyékából; nem tudnak sem keresztényekké, sem keresztény-ellenesekké lenni. Az ő légkörük a reakció légköre: duzzogás, visszasság, kicsinyes kritizálás. Ezek még a hit árnyékában élnek és elvesztették a hit világosságát.

A legjobb, ha lelki otthonunkhoz a lehető legközelebb vagyunk, mert akkor szeretjük azt; de az is jó, ha elég messze vagyunk tőle, mert akkor nem gyűlöljük. É lapokon azt akarom megmutatni, hogy a kereszténységnek a legjobb bírása a keresztény; a másik legjobb bírása pedig az, aki messze esik tőle, mint pl. a Confucianus. A legrosszabb bírása a félig tanult keresztény,

aki fokról-fokra süllyed az agnosticis-musba... Meg akarom mutatni e lapokon, hogyha sikerül magunkat gondolatban a kereszténységen kívül helyezni s ezt onnan kívülről nézni, akkor azt találjuk, hogy a kereszténység valóban olyan kívülről, mint amilyenket belülről láttuk. Olyan ez, mint a mesebeli fiú, aki elment megnézni az óriást és azt valóban óriásnak találta. Abban a pillanatban, amikor elfogulatlanok tudunk lenni az egyház iránt, megértjük, miért tudtak a népek úgy ragaszkodni hozzá. (G. K. Chesterton: «The everlasting man.» Newyork, 1925. XI—XII. l.)

Chesterton nem ismeri Szimonideszt (sajnos, ez sem amaszt), de nagyon sok dologban alkalmazhatók rá Chesterton szavai. A szociáldemokrácia sincs elég messze a kereszténységtől s általában a vallástól ahhoz, hogy tisztán lássa annak szépségét. A protestánsból szociáldemokratává lett szerzőnek vagy vissza, vagy távolabb kell mennie (Chesterton receptje szerint), hogy tisztán lásson. Aki nem akar félmunkát végezni, aki tisztán akar látni, az más magaslatoakra törekszik és más könyvet fog olvasni. *Gáspár Pál.*

Emberek, életek, szerelmek. (Myriam Harry: Kleopátra szerelmi élete; Maurice Paléologue: II. Sándor cár tragikus regénye. Genius.) 1. Harry kis művének pontos földrajzi helye a poétikában a történeti essay és a történeti novella közt van. Jól ismerjük az efféle közhelyeket: «történetnek túl regényes, regénynek túlságosan is történet». Harryt nem lehet ezzel a fitymáló sablonnal elintézni. A történeti és novellisztikus elem harmónikusan egyesül: a «biographie romancée» rokonszenves példája. Érti tárgyában a költői és festői lehetőségeket, ki is használja. Stílusa érzéki ihletésű, de finom: érezteti az alexandriai civilizáció fülledt légkörét. Ezzel párhuzamos a szerző egészen finom (néha mindössze egy prézensz hisztorikumban kifejezett) ironiája. Szkepszise, erotikus festőisége franciás. Történetében futólag érinti Kleopátra Pompejusz-flörtjét, részle-

tesen előadja a Cézárral és Antoniuszal töltött évek történetét. Úgy Cézár, mint Antoniusz alakja többet érdemel ennél a kritikái címkénél: «jó jellemek». Különösen az Antoniusz-portré eleven. Műveletlen, jókedvű, izmos katonai, zaboláltan evő és ivó, színészi pózokra és retorikára hajlamos diktátor, befolyásolható, a szangvinikus kezdeményezések és gyors kétségbeesés keveréke, szerelmében kamaszosan tomboló és érzéki, de nem is mindig állhatatos: századának jellegzetes katonái parvenüje. Ezzel szemben Juliusz Cézár művelt, érett, higgadt, finomizlésű és művészetszerető ötvenéves férfi. Kleopátra nem cigány kuruzslónő: csiszolt-szellemű, fehértestű, igéző asszony. A történet mindvégig érdekes; kellemes, művészi érdekű olvasmány.

2. Paléologue Franciaország szentpétervári nagykövete volt: jól belátott az orosz politika műhelyébe. «A cár országa» c. könyve már második kiadását érte meg magyar fordításban. II. Sándorról szóló könyve, ha talán érinti is itt-ott a riporter, vagy az ú. n. benfentes kevésbé rokonszenves hangját: érdekes olvasmány, jó jellemkép. A művön végigvonul a cárnak és Dologorukij hercegnőnek szerelmi története: a nemes gondolkozású, fáradt uralkodó maitressénél talál üdülést. A cárné halála után feleségül vette az áldozatoslelkű kegyencnőt. Bepillantást nyerünk a cár reform-szellemű politikájába, megismerjük hajlamait a parlamentáris kormányzat megalapozása felé, melynek úgy a bigott abszolutisták, akik a cári autokratizmust misztikus isteni intézménynek tartják — mint a rögeszmés nihilisták meggyőzőhetlen ellenségei. A cárt akkor öli meg a gyilkos bomba, mikor éppen az uralkodó manifesztumát akarták kihirdetni, amelyben a népképviselői rendszer behozásáról írt «az orosz föld összegyűjtője». A könyv jól illik a Genius sorozatába, amely, tekintettel arra, hogy főleg «királyi szerelmek»-ről szóló könyveket nyújt, valószínűleg igen népszerű lesz.

Szentkúthy Miklós.